

El carnestoltes a la Barcelona de l'Edat Moderna: cultura cívica, tradició literària i transgressió social

Mireia Campabadal i Bertran

«[...] les ciutats, com els homes, necessiten de tant en tant l'esplay d'una mica de bullici y un bri de confusió que les engalanin».¹

Barcelona Quaderns d'Història, 9 (2003)

Quan se'm va comunicar que havia de parlar del carnestoltes el dia 26 de novembre vaig pensar que era una llàstima que no m'hagués tocat una de les sessions posteriors, una de les de febrer, per fer coincidir la intervenció amb el temps de l'any que em semblava més pròpiament carnavalesc. De fet, però, a la Barcelona dels segles XVI, XVII i XVIII la celebració d'aquesta festa abraçava, sens dubte, un període molt més llarg que el que considerem actualment, és a dir, la setmana que va del Dijous Gras al Dimecres de Cendra. Amadeu Carbó formula la hipòtesi següent: «sabem que es feien crides a finals de novembre; si tenim en compte que les crides eren de caire immediat, podem suposar que les celebracions carnavalesques començaven al desembre», pel cap baix, des de l'endemà de Nadal.² És per aquest fet que considera festes com la cavalcada de Reis com una manifestació llicenciosa de Nadal i propera al carnaval, ja que es tracta d'una mascarada al servei dels infants. I no només això: sabem que, fins i tot, va arribar a tenir començament pels volts de Tots Sants. Podem dir, doncs, que (si més no d'alguna manera) segurament ara ja ens trobem en plena època de carnestoltes.

La voluntat de cenyir-me a l'objectiu del curs, que, des del meu punt de vista, és la caracterització de la ciutat de Barcelona (tant la real com la ideal) a partir dels textos literaris de l'Edat Moderna, així com la meua formació filològica,

1. Patrici CIVIL [pseudònim], «La renaixença del carnestoltes», *Il·lustració Catalana*, any XIII, 611 (21 de febrer de 1915), pàg. 127.
2. Amadeu CARBÓ, «Introducció», dins Joan AMADES, *El Carnestoltes a Barcelona fins el segle XVIII*, Tarragona, Edicions El Mèdol (Biblioteca de Tradicions Populars, 4), 2001 [reproducció facsímil de l'edició de 1934], pàg. XIV. Vegeu també les apreciacions temporals que fa Gabriel JANER MANILA a «Carnestoltes a Mallorca: els darrers dies», *L'Avenç*, 24 (febrer de 1980), pàg. 28.

m'imposen una breu justificació prèvia. En aquest treball em centraré més en els aspectes literaris i històrics que no pas en els de tipus folklòric o etnogràfic,³ tot i que la referència a aquests elements és obligada per entendre algunes qüestions. I no empraré com a fonts principals ni crides ni bans de bon govern ni el dietari del consell municipal (el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, conegut com el *Manual de Novells Ardits*), sinó textos considerats literaris en sentit estricte; per bé que referiré algunes de les ordinacions reguladores per contrarestar les informacions que ens aporten les diverses composicions literàries.

M'ocuparé, per tant, de la profusa literatura carnavalesca en llengua catalana, producció gens menyspreable, que constitueix un cicle temàtic de la història literària. Manifestacions de tota mena, que podien circular manuscrites o impreses (són nombrosos els fulls volanders impresos en els segles XVIII i XIX), anònimes o amb nom d'autor, populars (o popularitzants) o amb voluntat culta, i dins un ampli ventall de gèneres: cançons, goigs, romanços, relacions, cròniques, dietaris, discursos, etc. D'entre tots aquests textos, seran objecte de la meua anàlisi només els que palesen una historicitat concreta, i no els que mostren un carnestoltes metahistòric, és a dir, els textos descriptius que fan referència a l'actualitat que viuen els propis autors, i no a elements atemporals que ha perpetuat la tradició. Una actualitat viscuda, en tots els casos, a la ciutat de Barcelona.⁴

Abans d'entrar en matèria, m'agradaria fer unes breus consideracions generals entorn d'alguns fets historicopolítics relacionats amb el carnestoltes. Al llarg

3. Ja ho han fet, entre altres, Julio CARO BAROJA (*El Carnaval. Análisis histórico cultural*, Madrid, Taurus, 1979³), Claude GAIGNEBET (*El Carnaval. Ensayos de mitología popular*, Barcelona, Alta Fulla, 1984 [trad. cast. de *Le Carnaval*, Payot, 1974]) i Joan AMADES (que ha analitzat a fons els carnestoltes barcelonins: *El Carnestoltes a Barcelona fins el segle XVIII*; *El Carnestoltes a Barcelona el segle XIX*, Tarragona, Edicions El Mèdol (Biblioteca de Tradicions Populars, 5), 2001, [reproducció facsimil de l'edició de 1954]; «Les Carnestoltes», dins *Costumari català (El curs de l'any)*, Barcelona, Salvat Editores, Edicions 62, 1982², vol. II, pàg. 3-512 (esp. pàg. 403-452, «Les carnestoltes a ciutat»); «Literatura carnestoltesca valenciana», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 33 (1957), pàg. 123-142; «Cançons carnestoltesques», *Folklore de Catalunya. Cançoner*, Barcelona, Selecta, 1982⁵, pàg. 95-104), els quals s'han ocupat d'aclarir conceptes a l'entorn d'aquesta manifestació popular (com l'etimologia de la designació de la festa) i d'analitzar-ne l'origen i l'evolució des de les Saturnals i Lupercals romanes, passant per l'estricta sedàs del cristianisme, fins a arribar als nostres dies. Vegeu la crítica als diversos tipus d'estudi entorn de les celebracions festivopopulars que fa Benvingut MOYA, «Dossier: el Carnestoltes», *L'Avenç*, 24 (febrer de 1980), pàg. 22-23; també Mikhaïl BAKHTINE, *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance*, París, Gallimard, 1970.
4. Han estat diversos els autors que han dedicat els seus treballs a les carnavalades barcelonines: Andreu BALAGUER I MERINO, *Lo Carnestoltes a Barcelona en lo segle XVII*, Barcelona, Estampa de la Renaixensa, 1878; *El Carnaval de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (Quaderns de Divulgació Cultural), 1980; «La restauración del Carnaval Barcelonés», «El Carnaval Barcelonés en la actualidad» i «Carnaval de Barcelona 1917», *Barcelona-Atracción*, VII, 73 (febrer de 1917); «El carnaval barcelonés», *El Día Gráfico*, número extraordinari del febrer de 1933; Josep Anselm CLAVÉ i I. M. TORRES, *El Carnaval de Barcelona en 1860*, Barcelona, Librería Española, 1860; Francesc CURET, *Visions barcelonines*, Barcelona, Alta Fulla, 1983, vol. IV (*Costums, festes i solemnitats*), pàg. 9-131, [reed. de 1957]; «Dossier: el Carnestoltes», *L'Avenç*, 24 (febrer de 1980), pàg. 22 [98]-44 [120]; «Informe [dedicat al carnestoltes]», *Destino*, 2209 (del 7 al 15 de febrer de 1980), pàg. 10-15; Sebastià JUNYENT, «L'antich carnaval barceloní», *Joventut*, 210-215 (18 de febrer-24 de març de 1904), pàg. 110-111, 126-127, 149-151, 155-157, 170-172 i 190-192.

de la seva existència, el carnaval ha hagut de lluitar principalment amb dos obstacles: les prohibicions governatives i la pressió moral o, millor, moralitzant, de l'Església.⁵

Els conflictes bèl·lics, en la mesura que afecten la societat, també afecten la celebració, i menen la ciutat cap a una degeneració en els costums i cap al vici. Encara que tota l'energia dels ciutadans hagués d'estar concentrada en la defensa i en la guerra, les tropes són un element que tendeix a la disbauxa i les carnavales barcelonines van arribar a prendre el caire de forta fol·lia; tanta que, fins i tot, la situació arribà al límit d'haver de suprimir la festa –com passà al final del segle XV o el 1641, any en què fou abolida amb caràcter de perpetuïtat,⁶ per bé que fou restablerta el 1653.

La festa ha estat suprimida diverses vegades, i els arguments que s'han al·legat per prohibir els dies de folga i bullícia que precedeixen el Dimecres de Cendra han seguit cinc línies bàsiques: *a)* Les circumstàncies polítiques. És el que succeí el 1568, quan el Consell de Cent prohibí les gresques carnestoltesques amb motiu de l'arrest que el rei Felip II havia imposat al seu fill Carles; *b)* Evitar conspiracions o venjances personals emparades sota la màscara o disfressa. És el cas de Felip V, que abolí el 1716 els carnestoltes a tot el regne per aquesta raó, fins que Carles III els reinstaurà novament el 23 d'octubre de 1783 amb motiu de la celebració de les festes per la pau amb Anglaterra; *c)* Motius d'higiene i sanitat pública, en èpoques de malalties o pestes. Per exemple, la greu epidèmia de 1587 i altres motius de sanitat pública van fer que fossin suspeses les festes de carnestoltes fins al 1590; *d)* Les qüestions religioses o els prejudicis morals. El 1679 Carles II promulgà una disposició en què prohibia les màscares i els balls, de dia i de nit, a tot Catalunya, al·legant una possible ofensa a Déu; *e)* Simplement, motius d'ordre públic.⁷

Però també hi ha hagut moments en què els ànims del monarca han estat especialment propicis a la celebració de festes: durant esposalles reials, naixements o entrades reials,⁸ la ciutat es transformava gràcies a les moixigangues, les mascarades i els balls.

Tanmateix, fins i tot en períodes de suposada prohibició del carnestoltes, trobem exemples en la literatura que ens demostren la vigència, en realitat manifesta (no encoberta), d'aquesta festa. És el cas, per exemple, d'un parell de ro-

5. Tot i que l'Església s'esforçava per contenir oficialment els excessos que es cometien en aquestes dates a través de prediques, a la pràctica, els feligresos no les escoltaven gaire.

6. Al *Dietari o Procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641*, atribuït a Francesc Puig i transcrit pel notari Miquel Marquès, corresponent al dijous 7 de febrer de 1641 s'explica de la següent manera: «era lo present any lo Dijous Llarder, emperò en ell no y hagué en la present ciutat demostració alguna pública de ser-ho, per no haver-i per los carrers màscares, bullici ni cosa alguna de Dijous Llarder y carnastoltes, com los altres anys en semblant jornada era acostumat, per haver-ho prohibit y vedat la ciutat ab deliberació feta per lo savi Concell de Cent» (citat a Giuseppe GRILLI, «Excés d'oralitat i carnaval a la cultura urbana entre manierisme i barroc», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes*, VI (*Miscel·lània Pere Bohigas*, 3), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, pàg. 322).

7. Vegeu Joan RUAIX I BOMBARDÓ, «El control de les diversions populars a la Barcelona de Carles III», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8-II (1988), pàg. 633-640.

8. Vegeu, en aquest mateix volum, el treball de Lenke Kovács.

manços publicats el 1763 intitulats *Última disposició de Carnestoltes* i *Interpel·lació de Carnestoltes contra los impostors de sa última disposició*.

Per acabar aquesta introducció, només voldria anomenar alguns precedents medievals com ara les farses multitudinàries dels Innocents, dels Folls i de l'Ase. Francesc Curet considera que el carnaval és una «flor del Renaixement» i que la restauració de l'antiguitat clàssica fa que s'esfumin «els monstres grotescos de la festa dels Folls, les figures vivents de les gàrgoles gòtiques i els espectres comico-tràgics de la *Dansa de la mort* per donar pas a Arlequí, a Pulcinella i a d'altres personatges de la *Commedia dell'Arte*».⁹ Així, doncs, queda marcada una clara transició entre l'època medieval i la moderna; un període perfectament delimitat, fins i tot, a través de certs costums i festivitats com, en aquest cas, el carnestoltes.

El carnestoltes, reflex de costums

Resulta indiscutible que el carnaval, una de les tradicions ciutadanes més arrelades, esdevé una valuosa font d'informació per al coneixement de la societat d'una època. Ja a l'Edat Moderna, el lloctinent Manrique de Lara va reconèixer que aquesta tradició es trobava tan arrelada a la societat com a la mateixa condició humana quan, el 1587, li plantejaren la necessitat de prohibir les festes del carnaval, argüint motius d'ordre sanitari: «assò dels balls y màscaras en temps de carnestoltes està tan arahigat y en hús en esta ciutat que ab difficultat se pot remediar y que lo poble ho sentiria molt».¹⁰

Una de les fonts principals que ha permès caracteritzar la festa i els costums seguits en temps de carnestoltes a la ciutat de Barcelona han estat els diversos bans privatis i les crides fetes pels consellers de la ciutat o les reials persones, per evitar alguns dels excessos propis del carnestoltes. I un dels costums més perseguits (i el més protegit per un gran instint de conservació del poble), amb disposicions més severes i penes més dures (fins a arribar a trenta dies d'arrest, a més de la penyora metàl·lica), era el que rebia el nom de «taronjades», que consistia a llançar taronges, segó, serradures o, fins i tot, ous podrits amb mandrons, amb ballestes o amb la mà.¹¹

Les composicions literàries, en canvi, esdevenen quadres de costums de l'època, vius i acolorits, que reflecteixen els motius típics de la festa popular durant aquells dies de folgança general. Joan Amades ha destacat el «profund deix de cultura cívica i artística» que representen.¹²

Una descripció molt precisa de l'ambient que es vivia a Barcelona en el temps de carnestoltes la trobem en el romanç de Miquel Ribes intitulat *Relació breu, verdadera y molt gustosa de les famoses festes, balls, saraus, màscares, capuchades, farces y entremesos y altres coses de folga y entreteniment que se acostumen fer*

9. CURET, *Visions barcelonines...*, vol. IV, pàg. 12.

10. Recollit a AMADES, *El Carnestoltes a Barcelona fins el segle XVIIIè...*, pàg. 42.

11. Altres projectils més amables eren cloves d'ou pintades, farcides de cendra o de farina, o confits garapinyats. Segurament, aquest és un dels costums més antics ja que sembla que el podem remuntar al segle XIV.

12. AMADES, *El Carnestoltes a Barcelona fins el segle XVIIIè...*, pàg. 7.

en la noble ciutat de Barcelona en lo temps de carnestoltes, juntament ab una descripció del carrer de la Palla y de la varietat de viandes y menjar delicats (1616), del qual en reproduueixo el fragment següent:

Viu, ja en entrant,	volateria;	de drap, de ras,
estant mirant	tot ne cobria	que, a cada pas,
mil maravelles,	prou vitualla.	passant trobau
moltes graelles	La <i>gent que balla</i>	tant de sarau.
per los cantons,	a vela y rem,	En casa y sala
foschs carrerons	molt en extrem,	tot va de gala,
de la ciutat,	com és costum,	folga y desvari:
noble poblat,	ab gran «tum, tum»	fan lo canari
perquè de nit	de tamborins;	y la pabana,
ab més delit	vells y fedrins	la baxa plana
totom ballàs.	y menestrals,	y la xacona; ¹⁵
Com ja arribàs	en dies tals	tothom se antona
després al Born	totom fa festa.	que no-s veu may;
viu tot lo entorn	La gran tempesta	fan lo «ay, ay, ay!»
rodat de aucells	de <i>taronjades</i> ,	y, escarremen,
xichs, grans y bells,	grans preses dades,	a flotes van,
vius, morts, plomats,	tothom si hy fa;	com a francesos,
allí penjats	qui vist no n'ha	fent <i>entremesos</i>
y arreglats tots;	may no creuria	y llampadures
molts indiots,	tal bisarria	ab vestidures
perdius, capons,	de <i>màscares</i> , <i>balls</i> ,	grogues y blaves:
oques, todons	diferents talls	sent coses braves,
(fora sardines!),	y composturas,	no és cosa freda! ¹⁴
conills, gallines,	tantes figures	

L'autor encadena diversos motius del carnaval pervinguts per la tradició: la màscara i la teatralitat pròpies d'aquesta festa, la llicenciositat, l'excés de menjar, etc. Altres costums i elements carnavalescos que apareixen en el mateix romanç són les farses, els cadafals i la música, balls de tota mena com ara el dels matutxins (figures grotesques de tradició italiana), la sardana, el ball pla (fet que evidencia que eren balls populars a la nostra ciutat), els jocs al carrer (pilota, argolla, passadeu), les comparses, viandes i menjars, etc. Així, doncs, els carnestoltes de caire més popular es caracteritzaven per dos elements bàsics: els balls i els banquets.

Un altre costum que m'agradaria destacar és la personificació de la festa en un ninot.¹⁵ Un personatge amb una fi predestinada i ineludible, que simbolitza el retorn a l'ordre establert i l'inici d'una nova etapa, la primavera, període de renovació total. Hi ha diversos testaments literaris conservats, especialment del segle

13. Balls de moviments pausats que es ballaven en els segles XVI-XIX.

14. BALAGUER, *Lo Carnestoltes a Barcelona...*, pàg. 8. Els subratllats són meus.

15. No podem documentar a Barcelona el Carnestoltes com a representació d'un personatge físic fins al segle XVII, en el romanç de 1605 *Nou testament y última voluntat de l'honorable senyor Carnestoltes*.

XVIII, que fa el Carnestoltes tot confiant en la seva resurrecció l'any següent. En un d'aquests, a l'anònim *Testament, vida i costums del divertit Carnestoltes*, se'ns presenta com a fill de músic i de comedianta.¹⁶ Amb aquests antecedents (per bé que literaris) no és estrany que fets com l'entrada o la mort i l'enterrament del personatge (amb lectures públiques del seu testament) siguin representats pels carrers de la ciutat. Ens ha pervingut també una *Comèdia* (en altres llocs, dita *sarsuela*) *del famós y divertit Carnestoltes, composta per lo senyor don Ignasi Sobravia*, de mitjan segle XVIII, escrita per ser representada en una plaça sense escenari o al bell mig del carrer, no en un teatre, en què es parla de la popular baralla entre la Quaresma i el Carnestoltes, de la qual sempre en surt vencedora la primera.¹⁷

I la teatralitat tot sovint implica l'assumpció d'un personatge diferent. La disfressa i la màscara (em refereixo aquí a les que s'usen en els saraus del carrer, no a les de saló, pròpies dels balls privats) són els elements essencials de la farsa carnavalesca, ja que permeten estrafer la pròpia personalitat.¹⁸ Les disfresses més habituals són les de personatges històrics, mitològics i exòtics (com les de moro, xinès, egipci i indià), les que impliquen la simulació de canvi de sexe o la representació d'éssers grotescos i estrambòtics.

La Reial pragmàtica de 1773 prohibia que les disfresses cobrissin el rostre amb màscares o carotes, però, feta la llei feta la trampa, hi havia qui es tapava la cara amb mangra i negre de fum d'estampa o s'hi enganxaven amb goma objectes menuts i de poc pes, com plomes d'ocells o llavors. I és que de 1774 a 1797 la celebració pública de manifestacions de tipus carnavalesc va topar amb les prohibicions expressades pel poder públic, fins que el 1798 el capità general de Catalunya, el general Agustí de Lancaster, retornà a la normalitat la celebració dels saraus públics de disfresses, malgrat la greu crisi econòmica que patia la ciutat a causa de la guerra entre Espanya i Anglaterra. Per aquest motiu, li fou dedicada la glossa de l'estrofa «*Visca la bulla / dels catalans, / y visca sigles / son general*»¹⁹ en els següents versos:

16. «Era mon pare músic, / tan grandíssim bufador / que sols ab una alenada / haguera atterrat un bou. / Ma mare, comedianta / i dançante la millor, / que abans de tenir nou anys / va perdre una certa flor / que mai més la ha trobada / per més que ha rondat lo món» (GRILLI, «Excés d'oralitat...», pàg. 353).
17. No entraré a fons en aquest tema, que ha estat estudiat per Giuseppe Grilli, el qual té en compte la tradició teatral textual castellana i la catalana, en especial, les obres de Fontanella. També s'ha ocupat del teatre barroc castellà que té com a leitmotiv el carnestoltes Francisco RICO a la «Introducción» d'Agustín MORETO, *El desdén, con el desdén. Las galeras de la honra. Los oficios*, Madrid, Castalia (Clásicos Castalia, 35), 1971, pàg. 31-37.
18. Atuellus que dissimulen la fesomia i que havien estat prohibits diverses vegades. Vegeu, entre altres, el ban publicat a Barcelona el 30 de desembre de 1746 conservat al Fullet Bonsoms 4715. Una explicació de la necessitat i la funció de la màscara i un assaig de tipologia (a partir de la classificació en dues grans àrees: màscares en espectacles de representació i màscares en espectacles de consumació) la trobem a Xavier FÀBREGAS, «Un ball de màscares», *L'Avenç*, 24 (febrer de 1980), pàg. 36-41.
19. Aquests versos els duïen escrits els integrants d'una comparsa de màscares que aparegué en un dels saraus de Llotja. També als saraus del Teatre s'hi trobaven papers de colors que tenien impreses dècimes i altres tipus de composicions laudatòries adreçades a aquest personatge.

Si Carnestoltas
en Catalunya
ha fet progressos
y té més crit que en altra part alguna,
visca en sos dias,
visca la bulla!

Si ab balls suavísan
lo gran treball
ab què fan sempre
de sa indústria los fruits tan abundants,
jo alabo el geni
dels catalans.

Si de tant pobre
que no pot viurer
feyna y alívio
ha sabut ab los balls fer assequible,
visca Lancaster
y visca sigles!

Y si completa
ab los gegants
lo gust del poble
y l'obsequi de Déu Sagramentat,
sia sa delícia
*son general.*²⁰

Èmules de les cavalcades carnavalesques, tot i que hi diferien en l'objectiu, trobem les moixigangues i les mascarades reials (sovint caracteritzades per ser al·legories mitològiques, de vegades amalgamades amb algun element històric), conjunts de gent disfressada i emmascarada que festeja públicament un esdeveniment extraordinari: commemoracions cíviques o religioses i arribades de personatges de rang elevat.

Només esmentaré, a tall d'exemple, les moixigangues²¹ celebrades l'any 1618 pels estudiants (principals animadors del carnestoltes a l'Edat Mitjana) i la noblesa amb motiu de les festes marianes, i la que tingué lloc el 10 de desembre del 1783 dins les festes de celebració del doble part de la princesa d'Astúries i la publicació de la pau amb Anglaterra (projecte que fou encarregat al pintor Pere Pau Muntanya).²²

20. CURET, *Visions barcelonines...*, vol. IV, pàg. 59. L'al·lusió als gegants fa referència a la prohibició (que venia de la Reial cédula publicada el 1780) de la participació d'aquests personatges a les processons del Corpus i a les altres funcions religioses «como poco convenientes a la gravedad y decoro que en ellas se requiere», prohibició que Lancaster també aconseguí que fos revocada finalment (vegeu Agustí DURAN i SANPERE, *La fiesta del Corpus*, Barcelona, Aymà, 1943; Núria COLL ROIG i Montserrat GARRICH RIBERA, «La prohibició de comparses, balls i entremesos a la processó del Corpus: el cas del ball de bastons», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8-II (1988), pàg. 625-632).

21. Segons Bergman, «La *mojiganga*, como la jácara, era en su origen un entretenimiento no dramático que luego se agregó a entremeses y bailes y dio su nombre a algunos de ellos. Se usa la palabra en 1637 en el sentido de 'máscara' o procesión de comparsas ataviadas con traje de capricho, y este elemento es el que se halla en las *mojigangas teatrales*» (citat a Albert ROSSICH, «El teatre barroc», dins *El teatre català dels orígens al segle XVIII (Actes del II Col·loqui Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga: «Teatre català antic»*, Girona, 6 al 9 de juliol 1998), Kassel, Reichenberger, 2001, pàg. 75). Vegeu també Luis ESTEPA, *Teatro breve y de Carnaval en el Madrid de los siglos XVII y XVIII (Estudios sobre los géneros dramáticos del baile y la folla)*, Madrid, Comunidad de Madrid, Consejería de Educación y Cultura, 1994.

22. Vegeu la Bilingüe obsequiosa consonancia en 92 décimas que son castellanas o catalanas, conforme serán pronunciadas. Y celebran las glorias de la prodigiosa, robusta y doble real infancia de España, la fortuna de gozar el monarca y real familia que la impera la suspirada amigable concordia firmada entre las potencias belicosas de Europa en esta última guerra, y las vistosas máscaras, moxiganga, luminarias, adornos, afectuosas públicas y privadas festivas

Les mascarades reials eren organitzades per les corporacions gremials i els col·legis d'arts i oficis, els quals sufragaven les despeses.²³ Entre aquestes, podríem destacar la que es realitzà el 1759 durant tres dies per festejar l'arribada de Carles III a Barcelona (la qual, encarregada a l'artista Francesc Tramulles, fou considerada modèlica i elogiada diversos anys), i la de 1802 en honor a la visita a Barcelona dels reis Carles IV i Maria Lluïsa,²⁴ amb l'argument de Joaquim Esteve i novament sota la direcció artística de Pere Pau Muntanya.

Amb tot, un dels costums més arrelats eren els saraus de disfresses, dividits en balls públics i balls particulars, que ocupaven una quarta part de l'any.

L'ocupació disbauxada de la ciutat: la via pública i els locals tancats

En aquest epígraf descriuré breument la distribució de la festa dins la trama urbana, en concret a través de l'anàlisi dels balls públics. I és que no només s'es- trafeia la pròpia personalitat mitjançant la disfressa, sinó també la de la ciutat: mitjançant cadafals, diversos elements d'arquitectura efímera, edificis i palaus engalanats i enllumenats, aquesta es transformava per un temps.²⁵

L'espai urbà quedava omplert pels diversos agents socials: ja en el segle XIV trobem documentat que escolars i mestres celebraven cavalcades pels carrers de la ciutat; a mitjan segle XVI, en els carrers i places de Barcelona s'organitzaven balls públics fets per joglars que duraven fins a les vuit de la nit i que foren permesos durant molts anys.

Però, quin espai públic concret ocupava la bullida carnavalesca a l'Edat Moderna? A quins carrers de la Barcelona real tenien lloc les bullagues i les saraus? A l'inici del segle XVII les gresques de caràcter popular se celebraven al carrer de la Palla, com es constata en una estrofa del romanç *Nou testament y última voluntat de l'honorable senyor Carnestoltes en lo qual van molt per extens posades y ordenades las deixes que va fent de sos béns a cadahú de sos confreres y, en particular, en aquells a qui ell té més obligacions* (1625):

alegrías que tributa al rey supremo y al de España, la ínclita y fidelísima Barcelona en los días 8, 9 y 10 del mes de diciembre de 1783, Barcelona, Estampa de la viuda Piferrer, [1783] (BC (Biblioteca de Catalunya), R (9)-8°-78; ms. 28, fol. 45v-62v).

23. Tot i que les festes de carnestoltes també feien guanyar diners a molta gent: als músics que tocaven en els saraus, als sastres que confeccionaven disfresses i als que feien màscares i caretes (entre els quals es féu molt popular al final del segle XVIII Bernat Castells, del carrer de l'Hospital), als venedors de caramels, etc. També, com en el cas de la temporada del carnestoltes de 1798, els ingressos nets (obtinguts principalment dels pagaments de les entrades –que, en el cas dels saraus públics eren l'equivalent a tres pessetes com a mínim al Teatre, dues pessetes a la Llotja i una pesseta a la Barceloneta) es destinaren a obres públiques i a diversos fins de beneficència (fins i tot arribaren a contribuir al sosteniment de la Casa de Caritat).

24. Vegeu Joaquim MOLAS, «Poesia barroca i poesia neoclàssica el 1802», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 2 (1981) (*Miscel·lània Josep Maria de Cascuberta*, vol. II), pàg. 286-295.

25. Vegeu les construccions efímeres que llista M. Antònia PERELLÓ a «La 'festa barroca' a la Mallorca del segle XVII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 6 (1986), pàg. 71-73.

«Al carrer de la Palla
vull ser sepultat,
alt a la porxada
ho ab algun terrat,
ins que jo-m retorne
en lo any vinent».²⁶

Altres carrers que participaven del bullici carnavalesc són anomenats i descrits en termes d'història i de geografia humana a la *Relació breu, verdadera y molt gustosa de les famoses festes [...] que se acostumen fer en la noble ciutat de Barcelona en lo temps de Carnestoltes* (1616), de Miquel Ribes, citada més amunt:

Viu moltes dames, gent de molt ser, en lo carrer tant freqüent[at] y anomenat <i>Ample</i> per nom. Ahont totom acut, de fet: tot lo floret de Barcelona, gran Badalona, en dies tals per catafals, bancs y cadires, (no te admires), tots assentats	per los terrats; gent a montons per los balcons y per finestres, ahont, molt destres, són en mirar, de pas tirar moltes taronjes, testes y flonxes. Los cavallers que en los carrers abax passant fan del galant tots a cavall fent-se fer call. [...]	Sí me ajud Déu que m'admirí, venint del <i>Pi</i> , quant yo vaig ser en lo carrer dit de la <i>Palla</i> , de vitualla ple, y de menjuça que a ningú amuça; tantes parades de mantegades y de pastisos, freschs, estantisos y gobolets, mil menjarets. ²⁷
---	--	---

Així, doncs, d'aquests textos es desprèn que a la Barcelona del segle XVII les festes de carnestoltes de tipus popular es desenvolupaven al carrer de la Palla i pels voltants de la Plaça Nova i del Pi.

Paral·lelament a aquestes manifestacions, la noblesa celebrava una festa més senyorívola i cavalleresca, amb el Born com a escenari de la facècia de l'arribada apoteòsica de la reina del Catai (és a dir, la terra del Gran Khan) a Barcelona.²⁸

26. BALAGUER, *Lo Carnestoltes a Barcelona...*, pàg. 18.

27. BALAGUER, *Lo Carnestoltes a Barcelona...*, pàg. 8-9. Els versos següents llisten les viandes i menjars que hi havia en aquests carrers de Barcelona en temps de carnestoltes: llet, mantega, ous, formatge, carn trinxada, arròs, fideus a la cassola, perdius, massapans, taronges de Xàtiva, etc.; gran abundor d'aliments en contrast amb la frugalitat de la Quaresma, ben pròxima. Un dels plats típics del Dijous Llarder era la "cassola", consistent en peus de porc amb crosta d'ou cuits al forn.

28. Seria molt interessant estudiar amb detall algunes de les figures que han personificat la festa, ja que molts dels ninots del Carnestoltes que s'han fet a Barcelona han representat monarques o autoritats. Quant al lligam entre aquesta festa i el poder reial (a més de les prohibicions ja esmentades) sabem que ja a l'Edat Mitjana els consellers de la ciutat oferien, en temps de carnaval, un àpat solemne al rei o al seu representant. No hi ha cap dubte que aquesta manifestació es pot relacionar directament amb les veritables entrades reials de l'època.

Cedeixo ara la paraula a Joan Amades quan descriu la figurada entrada de sa majestat i la riquesa de la seva comitiva:

Se celebrava periòdicament, no cada any, i simulava l'entrada a la nostra ciutat d'una reina vinguda de terres llunyanes, generalment del Catai, o sigui, de la Xina, puix que antigament així era anomenat aquell poble. Amb motiu d'aquesta representació se celebraven diverses gresques entre la gent rica. Dies abans del fixat per a la festa, voltaven pels carrers habitats per l'aristocràcia diverses comparses que figuraven ésser els aposentadors de la dama i el seu seguici, que sempre era nombrosíssim. La colla anava vestida amb robes molt diverses, capricioses i riques, simulaven nobles i cavallers de diversos països que havien vingut a la nostra ciutat com una avançada de la gran reina, amb el propòsit de veure on es podia hostatjar la gran comitiva que l'acompanyava. Visitaven tots els palaus i cases riques, a veure de quantes cambres disposaven i quants hostes podrien rebre, i si els preferien dames o cavallers i del braç noble o servei. El pas d'aquestes comitives pel carrer, i més encara la seva visita a les cases, donava lloc a moltes escenes divertides i a molta gatzara, que era precisament el que es proposava. El dia assenyalat per a l'arribada s'empal·liava el Born amb gran luxe, els cadafals s'omplien de gent i es feia una gran desfilada de la reina amb tota la seva cort i molt acompanyament de servents de totes menes.²⁹

Per tant, a més de l'ocupació de l'espai públic amb comitives i cadafals, s'accedia al privat, ja que entraven a les cases dels nobles.

Eren diversos els carrers i les places per on passava aquest seguici i on tenia lloc aquest espectacle luxós: passaven pel Pla d'En Lluí i la plaça de Santa Clara (on actualment hi ha el mercat del Born); desfilaven per la Pescateria, entraven pels Canvis i sortien a la plaça Major. Miquel Parets ens descriu la "Festa del Catay" de 1647 a la seva crònica (*Llibre segon aont se van continuant los susesos de Catalunya, particularment de tot lo que ha sucsejt en Barcelona, diada per diada, comensant als 15 de agost any 1645*):

Lo dimars vinent que comptàvem als 26 de dit mes de febrer 1647 fou la diada asenyalada per a les festes de la entrada de la reyna del Catay en la *plaça del Born*, aont avien posada aquella plaça de catafals lo que mai s'era vist en Barselona, perquè avien aprofitat tant lo lloch que tot *lo Born* estave tan ple que no y avia lloch que no y agués catafal, axí per los emboCADÓS dels carrers com per les demás parts, aseptat lo pas del *Pla d'En Lluí* y lo de la part dels *Canvis*. Y era rahó aprofitar-o, que per los catafals se pagave a vint-i-sinch o trenta reyls per persona³⁰ y los que seyen a les cadires y banchs baxos ne pagaven molt més; tanta hera la gana que la gent tenia de veure-u que de defora avia acudit moltíssima gent, perquè

29. Joan AMADES (amb la col·laboració de Consol Mallofré), «Plaça del Born», dins *Històries i llegendes de Barcelona passejada pels carrers de la ciutat vella*, Barcelona, Edicions 62, 1984, vol. II, pàg. 855-856.

30. A l'original, «presona».

avia vint-i-vuyt ho trenta anys que no s-eren fetes dites festes en Barse-lona.³¹

Les dames nobles ocupaven un lloc privilegiat en els cadafals, mentre que la resta del poble contemplava l'espectacle des de finestres i terrats:

Avien també fet per dita festa al costat de dit balcó de la part dels *Flasadés* un catafal tot pla un poch en devallada que tenia tot lo enfront de la matexa Casa de Meca, molt llarch. En aquex catafal avia de estar la comara ab tot lo flo-ret de les dames de Barse-lona, les quals hi entraven per una finestra de la matexa Casa de Meca; lo qual estave dit catafal tot espès de cadiretes baxes, que n'i avia moltíssimes. Arribaren les dames tant ricament posades que no-s podien desijar millors gales, perquè al vespre avien de anar en lo sarau que-s feya en la Diputació. Axí com arribaven les dames en dita casa ja hi avia dos cavallés que les anaven aposentant en dit catafal, y axí totes les que estaren en dit catafal anaven ricament adresades y, si més gran fos estat, més n'i agueren cabut y més se n'i foren posades, perquè se n'i espesiren moltes. Es-tave espesit *lo Born* de gent, axí per porxos y terrats y taulades y finestres que no s-era may vista tanta gent en *lo Born*, y per baix estave tan espès de gent que no s'i podia pasar que no y bastaven bastonés a cavall ni portés ab garrots, que pensaven no poder-se fer la festa per lo gran concurs de gent que, com avien espargit a la un cap, ja era tot ple a l'altre; però fou de vèurer.³²

També era costum de representar en un bosc simulat enmig de la plaça una cacera,³³ justes i un torneig en honor a la dama (paper desenvolupat per un jove barbamec),³⁴ i de dreçar un palau en honor a Carnestoltes a la cruïlla del passeig del Born amb els carrers dels Flassaders i del Rec.

Eren molts i molt variats els components del seguici de la reina: soldats a cavall, el tragner major, dos ambaixadors (un de francès i un de portuguès³⁵), reis de moltes nacions amb els seus servents (turcs, armenis, etc.), un metge i practicants, cavallers amb les seves dames i molts altres que es troben perfectament

31. *BUB* (Biblioteca de la Universitat de Barcelona), ms. 225, fol. 15v.

32. *BUB*, ms. 225, fol. 15v.

33. El text ens dóna testimoni d'aquest tipus d'arquitectura efímera: «com tot fou axí entrat comensaren los casadós a casar y per un bosc que avien fet<s> de pins y altres rames comensaren aviar molts cunyills» (fol. 16r).

34. Segons Jacques HEERS (traducció de Xavier Riu i Camps): «Heredada de las diversiones de los clérigos y conservando a menudo sus referencias religiosas, la fiesta profana, bufona y burlesca, el carnaval bajo sus múltiples formas, presenta igualmente sus vínculos con otra sociedad y otra liturgia: la de los caballeros. El cortejo y los juegos recogen así los juegos guerreros, sea para imitarlos lo mejor posible, para superarlos incluso en valentía, sea para burlarse de ellos de una forma más o menos grosera» (*Carnavales y fiestas de locos*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pàg. 186 [trad. al castellà de *Fêtes des fous et carnivals*, París, Librairie Arthème Fayard, 1983]).

35. La nota còmica la donava aquest pretès ambaixador: «Com un muçol, / vestit de dol, / va lo senyor / embaxador / del Portugués, / un home que és / molt apuntat / perquè al costat, / de quant en quant, / li van donant / los seus llurs patges / pinta y mirall / y lo respall / que li aportaven» (BALAGUER, *Lo Carnestoltes a Barcelona...*, pàg. 14).

l·listats en una composició ara de tipus poètic, la *Carta escrita per en Nicolau Gaciot [...] a na Joana [...], donant-li rahó de la gran entrada de la reyna del Catay a esta ciutat de Barcelona* (1619):

Y axí-t diré	Aprés ab rua	Restí parat
que a sos costats	van los masers;	vent un cosa
dos ben posats	tras ells després	tant sumptuosa.
richs cavallers	lo gran señor	Ara-m recorde,
(lo hu diu que és	emperador,	puix port bon orde,
son secretari,	que-s pare seu.	que m'olvidaren
l'altro priscari)	Aprés arreu	que abans passaren
sempre anaven	quatre vermells,	los cassadors,
y la miraven	homes ya vells,	portant molt gos
si res volia.	de auctoritat.	per a cassar
Aprés venia,	Fonch demanat	y agafar
prop la l·litera,	aquells qui eren,	bèstias feras;
la gran cambrera,	hi-m respongueren	y assò de veras
vella rugada,	que-ls quatre vells	ho dich Joana. ³⁶
ben cavalcada	són del consell	
sobre la mula.	que-s diu de Estat.	

Finalment, tota la comitiva marxava cap a la Llotja.

Mentre que en el segle XVII els saraus, les farses i les cavalcades tenien lloc al carrer Ample³⁷ i al Born, en els segles XVIII i XIX fou costum celebrar-les a la Rambla. Francesc Curet observa que: «En efecte, en aquell temps la Rambla era un lloc extramurs no urbanitzat que conservava encara el seu caràcter primitiu de riera, mentre que el Born, situat al barri més ric i animat de la ciutat de llavors, entre Santa Maria de la Mar i Ribera, era l'ample espai on se celebraven els torneigs i les festes populars i cavalleresques; i pel carrer Ample, que en realitat ho era, desfilaven les comparses i les cavalcades».³⁸

Entorn de la Rambla (i omplint els carrers afluents), les tardes del diumenge, el dilluns i el dimarts abans de Quaresma se celebrava una rua de carruatges i

36. BALAGUER, *Lo Carnestoltes a Barcelona...*, pàg. 15.

37. De la poca informació que ens dona Tomàs Caballé del període de l'Edat Moderna, n'extrec la citació següent: «También en aquellos tiempos fue lugar de bulliciosa alegría la *calle Ancha*, desde el Regomir a la actual plaza de Medinaceli (Framenors). En 1653 se celebró en esta plaza baile continuo, a cargo de dos coplas de 'ministrils'. Presidía la fiesta el virrey don Juan de Austria. Los gremios organizaban comparsas, de las que formaban parte hombres y mujeres» (Tomàs CABALLÉ, *Costumbres y usos de Barcelona*, Barcelona, Casa Editorial Seguí, s. d., pàg. 217). Vegeu també el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. CXXIX (*Serimònia per rahó de la segona benaventurada vinguda en esta ciutat de Barcelona per la sacra, catòlica, real magestad don Phelip Quart, rey y senyor nostre, als III de maig de MDCXXXII*): «comensaren dits balls y màscares posant devant cada casa de conceller y per algunas plaças de la ciutat, y també en lo pla de Sant Francesch, devant palatíu, y *carrer Ampla*, coplas de menestrils, sonant tots los tres dias y nits, havent-hi molts balls y màscaras, com si éran los tres dias de carnastoltes» (edició a cura d'Agustí Duran i Josep Sanabre, Barcelona, Institució Patxot, 1947, vol. II (1564-1719), pàg. 190).

38. CURET, *Visions barcelonines...*, vol. IV, pàg. 14.

màscares. El baró de Maldà, en el *Calaix de sastre*, remarca la presència de carnatges de personatges de l'alta societat barcelonina.

La celebració del carnaval en els carrers de Barcelona contrasta amb la que tenia lloc en recintes més o menys privats, és a dir, a les sales de ball públiques o privades. Deixant de banda els balls de disfresses dispersos i circumstancials,³⁹ em centraré només en els que se celebraven en locals fixos. Uns espais closos en què la persona que hi entrava quedava sotmesa a un cert reglament i a un comportament establert.

Vers el 1760 es regularitzaren els saraus públics de disfresses i s'establiren en tres locals diferents, als quals concorria la població segons el seu rang social: el Teatre (per a les classes altes), el gran saló de la Llotja de Mar (per a l'estament mitjà) i un magatzem situat al barri de la Barceloneta (per al poble).

Les classes socials altes celebraven els balls de disfresses al Teatre, a l'antic coliseu barceloní (conegut amb els noms de Casa de les Comèdies, Teatre de les Òperes, Teatre de la Santa Creu i Teatre Principal), fins que posteriorment, a partir de l'any 1847, va entrar en competència amb el Gran Teatre del Liceu, on tenien lloc uns saraus molt més bulliciosos.

Tal com ens indica l'anònim autor de la *Interpel·lació de Carnestoltes contra los impostors de sa última disposició feta en lo any 1763*:

En la Casa de les Òperes,
no és gust veure aquell ball
tan complert i tan magnífic
com ningú puga pensar?
Quina orquestra tan numerosa!
Qué llums, qué propietat
en tots adornos, puix brinda
la perspectiva a ballar!⁴⁰

La Reial Junta Particular de Comerç de Barcelona autoritzà, a contracor, que s'utilitzés el Saló de Contractacions de l'edifici de la Llotja de Mar, del qual era la propietària, per celebrar els saraus de gran concurrència, essencialment menestrals, però que, per la seva vistositat, atreïen gent de totes les classes socials.

Els saraus de la Barceloneta eren els de categoria més modesta, en els quals participaven els criats, les cuïneres, els aprenents, etc. Al començament tenien lloc en un magatzem que hi havia al darrere de l'església de Sant Miquel, passada la plaça de la Font; més tard, es traslladaren als locals dels carrers de Santa Clara (conegut popularment per "Ball de la Punyalada", tot i que el seu nom oficial era "Sala de les Palmeres") i de Santa Anna. Al final del segle XVIII, es va inaugurar també una sala de ball popular a la dreta de l'església de Santa Mònica, a la Rambla.

39. Entre els quals només destacaré el que es duia a terme, segons Caballé, a la plaça de Sant Jaume, amb la il·luminació a càrrec de l'Ajuntament i la Diputació.

40. AMADES, *El Carnestoltes a Barcelona fins el segle XVIII*, pàg. 81.

El més popular de tots, però, es va iniciar en el segle XIX (encara que al final del XVIII ja n'hi havia algunes mostres): el "sarau de la Patacada", que se celebra al magatzem d'Antoni Nadal, al carrer de les Tàpies, prop del carrer Nou de la Rambla.⁴¹

Aquests dos últims saraus apareixen a *El Sarrabal de la ciudad de Barcelona para el año de 1792*, de Pau Puig,⁴² opuscle humorístic en què es descriuen les festes i els costums de la ciutat,⁴³ i en què s'intercalen versos satírics en castellà i en català, concretament en el poema que il·lustra el dia 19 de febrer, "*Domingo de Carnaval. El tabardillo de los bayles está en su punto, con cuyo motivo se dicen las siguientes Dècimas*":

Ja dels saraus opulents
dits de «Casas» y «Fadrins»,
ahont, pasant mil alambins,
entràban los pretendents,
ningú se'n recorda gens,
perquè ara ab tota facilitat,
sens mirà qui t'ha engendrat,
trobaràs fàcil la entrada
a la *Llotja* y «*Patacada*»
sols pàguias lo tarifat.

Dels minuès, pasapié, amables
y altres balls de tant bon gust
no-n queda ni un en ús.
¡Llàstima!, tant respectables
per ser los que-ls venerables

avis, ab tot son peu pla,
ballàban sense saltà,
rodant la sala mitja hora
a vuit palms de la senyora,
sols allargant-li la mà.

Ara ballan fent saltets,
sèmblan ànimas en pena
y, si fan una cadena,
és de nusos ben estrets.
A penas se tenen drets,
sempre van a tombollons
y en los vals y rigodons
tant arríban a suà
que-s pot dir que aquet ballà
equival a unas uncions.

41. No puc evitar citar, encara que sigui en nota, l'obra atribuïda a Josep Robrenyo *El sarau de la Patacada o Joan i Eulàlia*, tot i que no m'hi referiré perquè estrictament depassa el marc cronològic que pretenen abraçar aquestes ratlles (sembla que aquesta comèdia va ser estrenada cap al 1820). Vegeu la breu descripció que en fan Clavé i Torres: «Los bailes de la Patacada daban principio todos los años el 8 de diciembre, sucediéndose sin interrupción en cada día festivo hasta el domingo de Quincuagésima y habiéndolos también el lunes y martes de Carnestolendas. Empezaba la función a las 7 de la noche, admitiéndose gente media hora antes, y finalizaba a las 12, pagando entrada de una peseta por persona, con exclusión también de calderilla y moneda que debiese pesarse. El baile del domingo antedicho no terminaba hasta la aurora del siguiente día y a él asistían con preferencia las mozas de servicio enemigas de poner a prueba su reputación de honestas, rondando calles y callejuelas, cuando por cerrarse la Patacada a media noche no encontraban muy cómodo sus amas el aguardarlas hasta una hora inconveniente. Los balls rodons y la bolangera hicieron más de una vez el gasto en aquellas diversiones, cuyos concurrentes se solazaban de lo lindo a poco coste» (CLAVÉ i TORRES, *El Carnaval de Barcelona...*, pàg. 58).

42. Vegeu Maria Rosa SERRA MILÀ, «'El Sarrabal de la ciudad de Barcelona para el año 1792', obra de Pau Puig, de publicació pòstuma», dins Ramon GRAU (coord.), *El segle de l'absolutisme (1714-1808)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2002, pàg. 281-305 (*Barcelona Quaderns d'Història*, 7).

43. El carnestoltes n'és només una part. Vegeu, entre d'altres, el dia 1 de gener (pàg. 15): «Función en la parroquia de Santa María del Mar, en donde, a costa de mucho dinero en la fábrica del nuevo altar mayor, se da una prueba del mal gusto».

A las frases de etiqueta
ha substituït la juguina
ab què una màscara esbrina
de cualsevol la videta.
«Pàsia!», perquè va ab careta;

però lo mal és que hi ha ara
testas de ferro com suara
que, ab sas llengüetas de verí,
diuhen lo que ni-s pot dí
ab la careta a la cara.⁴⁴

Però els literats catalans no només ens proporcionen en les seves obres una caracterització física de la ciutat sinó també una descripció, podríem dir-ne, moral, és a dir, no tan sols dels edificis i de l'ambient de carnaval sinó de l'estat d'ànim dels ciutadans. És el cas de la *Lletra que féu Fontano en lo últim del citi 1652*, cançó de Francesc Fontanella amb un to polític (o, millor, polititzat) per la referència al setge de Barcelona de 1652. Hi descriu el malestar de la ciutat produït per la situació de fam en què es troben els assetjats, però conclou amb una darrera estrofa esperançadora. Com molt bé ha assenyalat Giuseppe Grilli, «la caracterització de la *Lletra* es concentra en el capgirament de la retòrica carnavalesca de l'abundància,⁴⁵ amb els seus *topoi*, i les seves fórmules estereotipades, que aquí s'utilitzaran per descriure la carestia»:⁴⁶

–La botella s'és morta,
vàjan-la a enterrar.
–Dintra nostres entranyas
enterrada jau.

*Dígan què serà, dígan què serà,
que si Baco nos falta,
tot nos faltará.*

Plòran las tavernas
ab aygua de brocas
y-l vent de las bótas
nos falta en lo mar.

Dígan què serà, dígan què serà [...]

Ja los carnisers
estan descarnats
y-ls ossos se auméntan
quant mengua la carn.

Dígan, etc. [...]

Las pobras pasteras
estan boquejant;
los forns nos fan bocas,
nosaltres badalls.

Dígan, etc.

La senyora Venus
tremolant està,
que, sens Baco y Ceres,
no-s pot escalfar.

Dígan, etc. [...]

Però tot es burla,
que-s pot esmenar
ab una ventada
la set y la fam.

*Dígan, etc.*⁴⁷

44. Es tracta d'una crítica a l'esbronc, un antic costum que consistia que un emmascarat increpés (habitualment al bell mig del carrer) una persona sobre les malifetes que havia fet durant l'any. Transcripció aquests versos a partir de l'exemplar imprès conservat a la Biblioteca de Catalunya, pàg. 22-23.

45. No hem d'oblidar l'estreta relació entre Baco i Carnestoltes.

46. GRILLI, «Excés d'oralitat...», pàg. 314.

47. BC, ms. 172, pàg. 504-506.

Estaments socials i gresca carnavalesca

Hem vist fins ara la gran concurrència que assistia a aquest tipus de divertiments. Tothom participava del carnestoltes a la Barcelona de l'Edat Moderna, adults i nens,⁴⁸ sense excepció. Tots els estaments socials estaven implicats en la celebració del carnestoltes a la ciutat, fins i tot el religiós. No només el poble i la noblesa participaven de la broma i feien ús de la disfressa; gràcies a les proclames restrictives i a les disposicions que advertien aquell col·lectiu de la necessitat d'observar conductes més pròpies del seu estatus social, sabem que també persones del braç eclesiàstic es permetien algunes de les llicències del carnaval. També els criats gaudien d'una mica d'esplai carnavalesc: el diumenge de carnestoltes a la tarda els senyors pagaven als seus criats les millors localitats del teatre i els deixaven les seves robes i joies.

L'època de carnestoltes esdevé el temps de la transgressió, el moment en què l'individu o el col·lectiu poden capgirar l'ordre establert durant la resta de l'any i els és permès de burlar-se, fins i tot, del personatge més respectable de la galàxia social (actuant a manera de terapèutica entre la població i amb un cert caràcter de catarsi social).⁴⁹ Es tracta del capgirament carnavalesc, que permet estrafer de manera voluntària la pròpia personalitat; un fingiment extern que ha de respondre a una voluntat d'alliberament intern, durant un breu espai de temps, de les convencions socials. Aquesta és la veritable filosofia del carnestoltes.

Però l'alliberament del rigor del poder establert durant la resta de l'any era aparent, i només per una temporada curta; en realitat, servia per consolidar encara més les posicions socials, de les quals el poble era més conscient quan les capgirava a través de la disfressa. Esdevenia, així, si bé de manera encoberta, un instrument de legitimació del poder.⁵⁰

Un cas paradigmàtic, en aquest sentit, és el de Carles III, que restablí les bullanques carnavalesques que el seu predecessor, Felip V, havia suprimit (com ja hem dit) per evitar conspiracions i venjances personals. L'estratègia política consistia a afloixar algunes de les mesures restrictives que, en realitat, no afectaven l'estructura principal de govern. De fet, Barcelona es trobava en un moment d'expansió, ja que començava a edificar-se la Barceloneta, i la prosperitat del comerç i l'absència de conflictes bèl·lics eren dos fets que afavorien aquesta restauració.

En algun moment, fins i tot en textos literaris, s'introdueix un element de crítica social històricament permès, una certa advertència al poder establert, que alhora el consolida. A la *Relació còmica de la tragèdia de la Llotja quant se capficà lo ca-*

48. Coneixem l'existència d'un sarau infantil (per a nens d'entre cinc i deu anys) celebrat el 12 de febrer de 1798, any de la represa de les festes de carnestoltes a Barcelona (també feien un passeig per la Muralla de Mar).

49. «La inversió de l'ordinari» i «la crítica als incriticables», n'ha dit Josefina Roma; «Els precedents d'aquest costum crec que no cal cercar-los pas en la història, sinó més aviat en la necessitat humana d'exercir la crítica com a forma de desbloqueig social, i en les mateixes necessitats de les comunitats organitzades de donar ressorts de defensa als sectors més oprimits per aquesta mateixa 'organització social'», ha afirmat Benvingut Moya (vegeu «Carnaval: la festa de festes» i «Els carnestoltes a Catalunya», *L'Avenç*, 24 (febrer de 1980), pàg. 27 i 35, respectivament).

50. Casos més evidents els constitueixen les mascarades reials.

tafal al temps de pasar la moxiganga de 1783 s'explica l'anècdota que l'ensorrament sobtat del cadafal va ser degut al fet que contenia "gent de pes", expressió usada amb el doble sentit de gent noble i de gent que pesava molt físicament.⁵¹ La societat barcelonina de la fi del set-cents hi és retratada tan fidelment que fins podem identificar-hi personatges concrets. L'element de crítica social (a través d'una sàtira prou amable plena de tocs irònics) és present en unes quantes estrofes:

La casa de Faviller
hi va pujar casi entera,
a qui seguí de carrera
la Darni[u]s y Taberner;
don Francisco Sans enter
y verdader hi pujà;
la de Moja y Cartellà,
del Perú la rica joya,
y-l mateix marquès de Moja
hi va posar son peu pla.⁵²

Arribà la moxiganga
ab Hèrcules al devant,
la gran clava tremolant;⁵³
mitx ab brio, mitx ab ganga,
la balustrada fallanga;

asustada de l'atleta
se quedà per límpia y neta,
estable del rey Augia,
deixant baix la algaravia
del laberinto de Creta.

De aquell tant terrible salt
tots reberen contusió:
los nobles ab més raó,
perquè cauen de més alt.
Caigué lo sa y lo malalt
y, quant volgueren pujar
més amunt del regular,
caigueren tant xichs com grans,
y sols lo canonge Sans
de miracle:s va salvar. [...]

51. Aquesta mateixa anècdota és referida pel baró de Maldà: «Tot ha anat lluit, fora de la desgràcia dels músics y altres personas en el tablado de la Llotja, que, havent-s'hi carregat, a més dels músics, molta gent curiosa, per vèurer ballar las parejas en la moxiganga, ya han fet los del tablado altre moxiganga ab tamburellas, que fou miracle de no morir-s'hi o estrellar-se per tota la vida, desquiciant-se lo tablado, y més si se hagués després aquella gran pampineta pegada a la paret de la Llotja, candelas y atxas. Hi havia uns crits de misericòrdia que sabia el credo; la desgràcia dels que havia en el tablado no pasà de contusionetas, esgarranxadas en los brazos, caras y rodillas, emperò sí, molts violins xafats, una timbala xafada que era del regiment de Algarbe [...] Gràcias a Déu los escalabros no foren cosa: majors foren en los instruments que en las personas, que haurían estat molt més sensibles. Se donà cobro als sustos de las personas ab sangrias, aigua ab sal, calaguala y no sé què més. Fou miracle que no hagués estat tal desgràcia en la Llotja major ab tant tropell de gent», Rafel D'AMAT I DE CORTADA, BARÓ DE MALDÀ, *Explicació de la moxiganga que se féu en la tarde y nit del dia 10 de desembre de 1783, BC*, ms. 2543, fol. 128r-v (vegeu Laura GARCÍA SÁNCHEZ, «Moixiganga i festa a Barcelona segons la crònica del baró de Maldà: celebració a la ciutat del doble part de Maria Lluïsa de Parma i el Tractat de Versalles», dins *II Congrés de cultura popular i tradicional catalana (Volum de comunicacions)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1996, pàg. 184-187).

52. Es tracta d'una relació de les cases nobles més conegudes a la Barcelona del setcents: possiblement, els Fivaller i els Taverner, emparentats entre ells i alguns dels quals foren membres destacats de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (és el cas de Joan Antoni de Fivaller i de Bru, comte de Darnius –títol obtingut de la seva muller, Maria Bernardina de Taverner–, que en fou nomenat president el 1816); Francesc de Sans i de Sala, canonge de la seu barcelonina i vicari general; el quart marqués de Moja, Josep de Copons, i la seva muller, Maria Lluïsa de Copons Descatllar, marquesa de Cartellà, etc.

53. Encapçalava la moixiganga un home disfressat segons la representació clàssica de l'heroi, és a dir, amb la pell del lleó nemeu a l'espatlla i una clava a la mà.

Mal he dit, puix no era temps
de miracles aquell dia,
y lo no càurer seria
perquè en la seu són exems;
ab brasos a tall de rem
que-s sostingué és positiu,
y enllardat bé del caliu
de una pira tot arreu
lo canonge de la seu
sols per privilegi viu.

Precipitats de alt a baix,
en sospirar hi ha prou feyna:
un músich y la Virreina⁵⁴
suspíran pel contrabaix.
Sospiraria un bastaix,

com més la gent principal!
Ni és fora del natural
que plangués més que ningú
la virreina del Perú,
lo emisferi occidental. [...]

Mes, si en semblant cas volia
lo comers fer altre tant,
és just que de aquí en avant
tinga present aquest dia.
Y perquè més ben vist sia
lo empleo de son caudal,
perquè ningú prenga mal
antes totem bon exemple,
menos déus pòsia en lo temple
y més claus al catafal.⁵⁵

Si a l'epígraf anterior he parlat dels saraus públics, aquí m'ocuparé dels balls particulars de disfresses celebrats la mateixa setmana de carnaval, vistos com una altra modalitat de la vida social, i, especialment, de les festes aristocràtiques.

La categoria d'aquests balls depenia de l'estatus social dels organitzadors i dels participants, que podien ser cavallers, marxants (comerciants a l'engròs, propietaris, fabricants, naviliers i homes de professions liberals, que en molts casos superaven els nobles en riquesa i consideració social), menestrals (velers, sabaters, sastres, etc., que llogaven magatzems) o "companys" (fadrins i artesans, que es reunien als horts, especialment del Raval).⁵⁶ Uns saraus que tingueren una certa importància a partir del segle XVIII (se'n feren noranta el 1778 i setanta el 1799) i que es caracteritzaren per la mesura i la contenció, a diferència de les manifestacions públiques i populars del carnestoltes.

Aquests quatre tipus de balls es troben recollits en una estrofa d'*El Sarrabal de la ciudad de Barcelona para el año 1792*:

Fan sarau *los caballers*
que no hi éntan *los marjants*,
mes estos són tan bajans
que-ls convídan, ¡quin excés!
Fant-ne ball *los sabaters*,
y aquí lo ballar és fort.
També hi ha algun *sarau de hort*,
de ahont ixen mil concertas
perquè hi ha anmetllas cubertas
capasas de tentà un mort.⁵⁷

54. Maria Francesca de Fivaller i de Bru era coneguda amb el qualificatiu popular de 'la virreina' perquè era l'esposa de Manuel d'Amat i de Junyent, virrei del Perú.

55. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), ms. A-61. En aquest manuscrit la relació apareix datada el 7 de desembre.

56. En els saraus de marxants, també anomenats –amb la voluntat de prestigiar-los– saraus de ciutadans, i en els dels menestrals es representaven entremesos i peces per amenitzar la festa.

57. *El Sarrabal de la ciudad...*, pàg. 20-21.

Els saraus de cavallers, que tenien lloc de manera excepcional en algunes cases senyorials com ara les d'Alòs, Barberí, Vilallonga, Amat (al carrer de Montcada) o la del comte Darnius, han quedat reflectits en dos textos fonamentals de la literatura setcentista: el *Poema anafòric* (1720) de Francesc Tegell i el *Calaix de sastre* del baró de Maldà.

Francesc Tegell descriu els dotze saraus (compostos per balls, entremesos i sòpars fastuosos) que se celebraren el 1720, a porta tancada, en cases nobles del carrer de Montcada (al casal de don Joan de Fontaner); Kenneth Brown els qualifica d'«exemple viu de l'espectacle barroc, de caire burgès i afrancesat».⁵⁸ Escrit principalment en català, el castellà queda relegat a les activitats extracurriculars com els entremesos o els passos de comèdia. Seguint la tradició barroca, el *Poema* comença amb un pròleg burlesc en què, entre altres coses, l'autor exposa els motius que l'impulsen a escriure'l, entre els quals destaquen: «observar en estos festins cosas tant singulars que mereixían unas especiales corónicas, puig una conformitat tant unida, una agilitat tant decent, una destresa tant garbosa, unas habilidades tant raras, un pensar tant soberà, un executar tant puntual y un concurs en tot tant especialmente agradable, no devían quedar-se en la sola comuna expressió de las veus: dignes éran de una particular relació en escrits, que com éran en la execució singulars, avia de ser també en la descripció únichs. [...] oír que los concurrents de altres saraus [que] no podían lograr lo ser a estos admesos, tiràban a ells pedras, escampant per lo món falsas veus de dioxos may pensats o de acciones que jamay arribaren ni al pensamiento».⁵⁹

Només en transcriu quatre estrofes, extretes del «Sarau desè», que descriuen bona part dels elements essencials que caracteritzaven aquests tipus de saraus propis de la noblesa barcelonina: la representació d'una peça teatral castellana (en aquest cas, un fragment d'una comèdia mitològica de Calderón de la Barca), els balls (que reflectien la incursió d'una nova moda francesa) i el clàssic refresc.

Fonch de tots celebrats lo garbo y ayre
ab què aquesta salida
s'executà lluïda
de la comèdia és de *La hija del ayre*,
segona part y primera jornada,
quant Lidoro proposa sa embaxada.

Feren-se marxas, balls y contradanças,
y, fent primer la prova,
una se'n féu de nova;
no tingué del concurs grans alabanças,
que era ab to de un minoè vell aferrada,
y Semíramis fonch anomenada.⁶⁰

Tocaren en la forma acostumada
los músichs y ballaren,
a penas ells tocaren,
quant per ço fonch la sala disposada,
lo minoè que-ls dos primers volguéran
que per a començar señalats éran. [...]

Lo acostumat refresch llavors donaren,
bolados y aygua clara;
en fi, tots refrescaren,
mes, pèndrer xocolate algú repara,
que, com està avançada ja la vetlla,
diu no-l deixa dormir perquè-l desvetlla.⁶¹

58. Kenneth BROWN, «Introducció», dins Francesc TEGELL, *Poema anafòric*, Barcelona, Curial, 1989, pàg. 13.

59. TEGELL, *Poema anafòric*..., pàg. 25.

60. Quant als diferents tipus de balls, vegeu Rafel RIBAS i Segimon TORRENTS, *Contradanzas que se han de baylar en el teatro de esta ciudad, en los bayles de máscara del carnaval de 1768; con su música y explicación de figuras*, Barcelona, Tomàs Piferrer, imp., [1768] (*BUB*, 07 XVIII-1489).

61. TEGELL, *Poema anafòric*..., pàg. 110-111. *BUB*, ms. 5, fol. 56r-v.

Al *Calaix de sastre* (1769-1819), Rafel d'Amat i de Cortada fa una breu crònica de diversos saraus carnavalescos (al costat d'altres esdeveniments festius com ara casaments o efemèrides polítiques). Només a tall d'exemple: el baró descriu amb tot detall l'organització de la festa celebrada el 1796 a càrrec d'uns hereus de cases nobles i d'uns quants oficials de l'exèrcit, la decoració del saló llogat (habitualment el pis d'un noble que havia anat a viure a la cort amb la seva família), el refresc, sopar o ressopó (complement imprescindible dels saraus de disfresses) servit en una sala de cafè, la música, etc., fins a configurar-se com un dels més grans *divertimentos* de l'aristocràcia barcelonina:

Havent quatre senyors del pahís de la clase dels hereus ab alguns Srs. oficials convingut dias passats, en un dinar que feren en la torre dels frares de sant Agustí, a mitg camí de Sarrià, per divertir-se, tractar de la formació de alguns saraus, combidant a la noblesa del pahís, de ambós sexes, y militars, [...] passaren a llogar la casa en què vivia *olim* lo Sr. don Juan Cambiaso, governador interino de esta plasa, en lo carrer nou del Conde del Asalto, vulgarment de la Rambla. Per el efecte, procuraren los Srs. comisionats per cadiras y demés necessari de adornos per son total lluhiment, per a que fos cosa que admiràs a todas las senyorias en los dos sexes concurrents al sarau, que comensà en la nit passada 26 de est mes a dos quarts de 10. En quant a la explicació, que la escrich sols per relació, per no haver-hi estat combidat, y altres així mateix, la paso a notar del millor modo sabré.⁶²

Formaba una peza llarga, tret un tabique, adornada ab 6 arañas de cristall il·luminadas ab sas bugias o cera, repartidas dos al mitg de la peza del ball, primorosas, de cristall de roca, y altrás no tant grans a cada cantó de la peza pintada que quedaba ab cornucòpies de cristall y doradas ab un parell de ciris en sos alrederors. Las cortinas dels balcons éran de color de llimó y lo tablado per 15 músichs, així mateix cubert, que tenia la amplària de la peza, ab cadiras per sèurer los músichs. En quant a instruments, he ohit haver-hi 2 contrabaxos, violins, flautins, etc. En tota la peza del ball quedàban a dos renglas fins a 189 cadiras, estas lligadas, ab pasos llibres per pasar, de vuit en vuit cadiras. Inmediat a la peza del ball, quedàban dos pezas que tenían porta a la mateixa del ball, per poder-s'hi estar ab més desahogo.

En quant a la porta de la entrada a la casa, hi havia un piquet de soldats y alguns al cap de la escala. Al baxar las senyoras dels coches, lus donaba el bras un oficial. En la primera peza hi havia un dels Srs. paysans y aixís succesivament fins a la entrada a la peza del ball, que hi éran alguns oficials que rebían. A las onse se obrí un <a> modo de cafè, ahont se encontràban 2 pezas en las que hi havia taulas de joch de basas ab altra de trenta-hú y immediata era la peza ahont se prenia lo cafè, que consistia ab llet, llimó, pastas, caldo, vins, etc. Comensà la música del ball per una obertura o concert y seguiren después los minuets y contradansas. Per aquestas se repartían las targetas dels senyors ab números, però no las de las senyoras, havent-hi dos bastoners senyalats per los senyors y 2 per las senyoras, ço és, un del pahís y lo altre militar,

62. La relació li fan la seva cosina germana Manuela de Cruïlles i d'Amat i la seva filla gran Maria Escolàstica.

fent señal ab lo bastó als músichs per a que tocasen la contradansa luego de enseñada lo Sr. oficial Bascurt.

Lo ball se finí a 7 horas del matí 27, y he ohit si a onse horas passaba de cent lo número de las senyoras.⁶³

En realitat, però, els qualificatius que emprava el baró quan es referia a les manifestacions més pròpies del carnaval eren poc afavoridors; no les veia amb bons ulls i les considerava «disbauxa desenfrenada», «llibertinatge de la gent baixa», «desori bulliciós», «xerga declarada» i «confusió de poble». Potser la seva percepció va canviar una mica a partir del 1816, any en què ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

I és que la institució s'apartava deliberadament, si més no un parell de vegades l'any, del noble propòsit que la caracteritzava i que havia recollit en els seus estatuts: «formar la historia de Cathaluña, aclarando aquellos puntos que han querido controvertir o suponer ya el error, ya la malicia» i instruir «la noble juventud en la historia sagrada y profana, philosophía natural, moral y política, rhetórica y poesía». Em refereixo a les anomenades “Academias de Pasi3n” (que tenien lloc per Setmana Santa) i a les “Academias de Carnestolendas”. Dues ocasions ben diferents: una de solemne i l'altra de caràcter festiu, però que tenien en comú el fet que esdevenien una mena de parèntesi dins la rutina de la resta de l'any.

Els discursos de les “Academias de Carnestolendas” defugen l'encarcament i la solemnitat dels que es produeixen durant la resta de l'any, sense perdre, però, en cap moment, el ‘bon gust’ que amara les produccions dels erudits del Setcents. La fol·lia més delirant es converteix en el més elevat refinament; l'humor més directe cedeix el seu lloc a la ironia més aguda. I no em refereixo només al refinament de costums, que també podríem trobar en algunes festes nobles, sinó a l'alt grau d'intel·lectualització que es dona al personatge i a la festa.

Es tracta de l'espai més privat en què se celebrava el carnestoltes: el clos de l'Acadèmia, només obert a uns pocs escollits. Aquest elitisme havia de quedar reflectit en les dissertacions entorn del personatge, el qual, en lloc de caracteritzar-se per la desinhibició i l'alliberament total, arribava fins i tot a voler ser admès com a membre de l'Acadèmia (com es desprèn dels discursos, majoritàriament de 1736, *Si Carnestollendas se deve admitir en la asamblea académica barcelonesa, en la circunstancia del tiempo*, d'Agustí Antoni Minuart; *Defiéndesse que no sólo pro hac vice tantum, sino que pro cunctis annis de iure se le deve a Carnestolendas la entrada a nuestra Academia*, de Salvador Sanjoan; del parell de discursos de Josep Vinyals de la Torre *Arenga del embajador de Carnestolendas pidiendo la entrada en la Academia* i *Se defiende que Carnestolendas sólo puede ser admitido de gracia y no de justicia*; o de l'anònim *Consejo si se debe dar asunto y cuál a Carnestolendas admitido a la Academia*).

Així, els discursos versen sobre temes com *Si Carnestolendas ha de ser propiamente del género masculino o femenino*, *Si se huviessen de señalar hijos a Carnes-*

63. *Calaix de sastre*, vol. XII (1796: 1 gener-11 juny), AHCB, ms. A-212, pàg. 44-47, corresponent al dia 27 de gener de 1796. Vegeu l'edició a cura de Ramon Boixareu a Rafel D'AMAT I DE CORTADA, BARÓ DE MALDÀ, *Calaix de sastre*, Barcelona, Curial (Biblioteca Torres Amat, 6), 1988, vol. III (1796-1797), pàg. 73-74.

tolendas, ¿quáles serían?, Si don Carnestolendas padeció en su vida enfermedad de hipocondria, ¿En qué se funda el derecho de Carnestolendas para la impunidad de sus locuras? o *¿De qué país es oriundo Carnestolendas?*. I estan escrits en castellà (la llengua oficial de la institució, tot i que no la d'interrelació entre els seus membres, que fou la catalana durant bastant temps), exceptuant l'*Arbre genealògic d'en Carnestoltes*, discurs llegit per Feliu d'Amat i de Lentscler de Gravalosa el 3 de febrer de 1736.⁶⁴ Amat usa el recurs típic de l'ambaixador de Carnestoltes, que, en altres composicions literàries, té el paper d'anunciar l'arribada del personatge. En aquest cas es tracta del seu "rei d'armes", que va explicant tots els cognoms que apareixen a l'arbre genealògic que Carnestoltes li ha presentat, i els relaciona amb elements propis d'aquesta festa. No costa gaire imaginar-se la reacció dels acadèmics en veure's com a descendents directes del representant de la folia, a través d'anagrames i jocs de lletres amb els seus cognoms.

A més de discursos en prosa també destaquen les composicions poètiques dedicades a aquest personatge, tot i que malauradament no se n'ha conservat cap i només en tenim alguna referència que es pot espigolar entre la documentació de la corporació.⁶⁵

Per acabar

Amb aquestes ratlles he assajat de fer un breu repàs de les carnestoltades barcelonines de l'Edat Moderna a través de diverses composicions literàries. Hem vist que tota la galàxia social estava implicada en la celebració de la festa (tant la Barcelona popular com la Barcelona aristocràtica –com la Barcelona burgesa, si parléssim del segle XIX); hem fet, però, distincions en l'espai que ocupaven (de més públic a més privat) i distincions en el comportament (seguint una gradació de menor a major refinament). També ha quedat constatat que la inversió transitoria de l'ordre establert esdevenia un element de consolidació del poder.

El carnestoltes és una de les manifestacions festivopopulars que actua com a generadora de textos literaris; fins i tot, malgrat el progressiu abandonament de la llengua pròpia, hem vist que el català es manté viu per a costums tan arrelats al poble com aquest. Tota literatura, pel fet de ser-ho, conté un cert punt d'idea-

64. Arxiu de la Reial Acadèmia de Bnes Lletres de Barcelona, 35è lligall, núm. 28.

65. Només en citaré algunes de les catalanes; n'hi ha també en castellà i, fins i tot, alguna en italià: [BASTERO], *Se queixa Carnestoltes ab llengua llemosina de la diferència de la glòria en què's véu antes en Barcelona y lo decaigut de ara. Vers libre* (1736); Ramon de PONSIC, *Desengany de Carnestoltas en si mateix. Soneto* (llegit el febrer de 1739); Antoni ANDREU I MASSÓ, *Descripció de la inclinació dels barcelonesos al ball y màscara, y qual pot ser la causa de ella. Escrita part ab octavas, part ab reals seguidillas y-s conclou tot ab quintillas* (llegit el febrer de 1755); Domingo Fèlix DE MÓRA, *Al Carnestoltas. Dècimas* (1756); Marià DE SANS I DE SALA, *Sobre los carnavales de Barcelona y Venecia, en catalán. Quartillas* –amb censura de Salvador Puig en un sonet– (1759); Salvador PUIG, *Baix la hipòtesis de la metemscosis, quin cos ha pasat a informar l'ànima d'en Carnestoltes? Dècimas* (1770); Marià DE SANS I DE SALA, *Quartillas catalanas dictadas por los concurrentes al lugar de Sants en Carnestolendas* (1797); Josep Galceran DE PINÓS I PINÓS, *A una màscara fregona. Dècima de peus forçats* (s. d.); *Glosa del peu «Los pintors que fan caretas»*. Dècima (s. d.); Joan DE SAGARRIGA, COMTE DE CREIXELL, *Se sosté la pretensió de Carnestoltas de entrar en la Acadèmia. Glosa de una quartilla. Dècimas* (s. d.).

lització, però això no implica que les composicions literàries del cicle de carnestoltes descriguin una Barcelona ideal. «L'encís del carnestoltes és, doncs, el terrible encís de lo fantàstic: no pas el delitós encís de lo ideal», digué Joan Maragall. El mateix podríem dir nosaltres: els textos literaris ens mostren la Barcelona real, això sí, transformada per un breu espai de temps en aquella ciutat que (per què no) potser consideraven com a ideal per a la resta de l'any. Sí que hi ha un cert component de crítica social, però es dona en pocs casos.

Els carnestoltes barcelonins dels segles XVII i XVIII assoliren gran fama i anomenada, perquè era a la capital catalana on la festa se celebrava amb més fastuositat, fins i tot, de tot Europa.⁶⁶ Aquest carnaval atreïa diversos forasters (un dels més destacats, Leandro Fernández de Moratín, que presencià el de l'any 1817, durant la seva estada de tres anys a la ciutat), i alguns literats espanyols se'n fan ressò en les seves obres. És el cas de Pedro Calderón de la Barca, que ambienta pràcticament tot el segon acte de la seva peça *El pintor de su deshonra* (c. 1650) a la Barcelona de l'època en dies de carnaval:

Ya sé que te llevará
el aplauso que pregona
la fama de Barcelona
viendo publicadas ya
sus carnestolendas, pues
mil disfrazadas bellezas
merecerán tus finezas.⁶⁷

O Agustín Moreto, a la comèdia *El desdén, con el desdén* (c. 1653), obra en què aquestes celebracions són l'escenari d'una enrevessada intriga amorosa.⁶⁸

Els cita l'anònim autor del *Testament, vida i costums del divertit Carnestoltes*,⁶⁹ en unes estrofes metaliteràries:

66. «El carnaval, en más o menos grado, ha sido popular en toda Europa. En Alemania se eclipsó con la Reforma para reaparecer, a principios del siglo XVII, brillando especialmente en Colonia, Dusseldorf, Maguncia y Tréveris; Bruselas y Amberes se distinguieron en Bélgica por la popularidad de sus festejos; en Francia alcanzó también gran boga el carnaval; pero en Italia rayó más alto que en otro país alguno: en Roma se hizo célebre, especialmente por sus carreras de asnos, sacos, etc., etc., y en Venecia, donde duraba antiguamente desde el día de Reyes hasta el segundo día de Cuaresma, por la riqueza de sus célebres mascaradas en lujosas góndolas» (Pánfilo RODRÍGUEZ, «El carnaval», *Diario de Barcelona*, 44 (15 de febrer de 1907), pàg. 1.890).

67. Pedro CALDERÓN DE LA BARCA, *El pintor de su deshonra*, a cura d'A. Valbuena Briones, Madrid, Espasa Calpe (Clásicos Castellanos), 1965, 2a jornada, v. 123 i seg.

68. O el comentari que recull Francisco Rico de la novel·la de J. Cortés de Tolosa *Lazarillo de Manzanares* [1620]: «¿Nunca oíste decir las Carnestolendas de Barcelona?». I és que «las Carnestolendas barcelonesas se desarrollaban en la época con un esplendor desconocido en el resto de la Península» (RICO, «Introducción», pàg. 32).

69. Reproduït parcialment com a pròleg de la *Comèdia del famós y divertit Carnestoltes, composta per lo Sr. D. Ignasi Sobravia*, d'on transcriu aquests versos (BC, A-174 (1678), pàg. 1-2).

Y havent jo llegit mols llibres
de poetas los majors,
tenint vist també los autos
de l'insigne Calderón,
de Lope de Vega Carpio,
de Moreto y altres molts,
com és nostre Vallfogona,⁷⁰
flor de lo cathalà nom,
y, entre ells, no haver trobat
qui haja escrit un mot
de sa grandísima fama
que bola per tot lo món,
estava desesperat
y ab sobrada aflicció

de saber ja de sa vida
com també pàtria y honors.
Venint jo de Vallfogona,
en certa ocasió,
me digué an Creu dels Ars,
y m'o digué ab est tenor,
que a l'hostal del malgovern
trobaria un arxivat
de molts actes y escripturas
que no havían vist lo sol
y tal volta trobaria
entre ells algun paperot
que de sa vida y costums
ne faria relació.

Arxius, actes, escriptures i paperots com els que he intentat aplegar i ordenar en aquest treball.

S'ha dit que a Barcelona el Carnestoltes ha mort, i aquesta vegada sense esperança de resurrecció. Diríem, més aviat, que la comercialització, que pràcticament tot ho envaeix en l'actualitat, ha endormiscat el seu esperit. Qui sap si potser d'aquí a uns quants anys el subconscient col·lectiu el farà despertar o el condemnarà, com a Endimió, al son etern.

El tributo a la insensatez no lleva traza de desaparecer del mundo: podrá acaso amenguar su culto colectivo, pero quedará siempre el culto individual.⁷¹

70. Vegeu la *Llicència ab la qual se dispensa al senyor de... lo no menjar peix*. (c. 1600) atribuïda al rector de Vallfogona a l'edició *princeps* de les seves poesies.

71. RODRÍGUEZ, «El carnaval...», pàg. 1.890.